„Folia Philosophica". Vol. 53, s. 1–8
Katowice 2025
ISSN 2353-9445
CC BY SA
https://doi.org/10.31261/fp.20037
Opublikowano: 30.06.2025

Vasil K. Škrach

Masaryk i myśl francuska
Kilka słów wprowadzenia*

Masaryk and French Thought: A Few Words of Introduction

Abstract: The article *Masaryk and French Thought: A Few Words of Introduction* is the first Polish translation of a piece by Vasil K. Škrach. Although Tomáš Masaryk was recognized in Germany and the Anglo-Saxon countries, he remained a relatively unknown figure in France as a philosopher and sociologist, primarily viewed through the lens of his political activity. The lack of translations of his major works into French hindered the reception of his thought, even though Masaryk drew inspiration from French philosophers and sociologists, particularly Auguste Comte, Jean-Jacques Rousseau, and Émile Durkheim. His connection to French culture was strong, albeit less direct than his ties to the Anglo-Saxon world, which were reinforced by his biography. Masaryk saw philosophy not only in doctrines but also in social life, literature, and art, an approach that brought him closer to the spirit of the French intellectual tradition.

Keywords: Masaryk, French philosophy, positivism, Comte

Niewątpliwie Masaryk jako filozof pozostaje mniej znany we Francji niż na przykład w Niemczech czy nawet w krajach anglosaskich. Przed wojną pomijany był niemal zupełnie, z wyjątkiem osób bardziej zainteresowanych naszymi losami. Wojna ujawniła go w pełnym świetle, lecz naturalnie raczej

* Podstawa przekładu: V. Škrach: *Masaryk et la pensée française. Quelques mots d'introduction*. „La Revue Française de Prague" 1923, n° 6, s. 73–78.

jako męża stanu i przyciągającego uwagę negocjatora z kraju rewolucji, a nie jako teoretyka, filozofa i socjologa. Oprócz Ernesta Denisa, Louisa Légera i kilku innych podczas swych pobytów we Francji częściej niż z filozofami kontaktował się z mężami stanu, urzędnikami, dziennikarzami i wojskowymi (Poincaré, Briand, Clemenceau, St. Pichon, Jusserand, Berthelot, Eisenmann, Fournol itp.). Co prawda w Waszyngtonie spotkał się ze znaczącym reprezentantem nowej filozofii francuskiej Henrim Bergsonem, ten jednak wypełniał wówczas w Stanach Zjednoczonych misję o charakterze raczej politycznym. Nie powinniśmy więc być zdziwieni, że Francja widziała w prezydencie nowej republiki przede wszystkim męża stanu, odgrywającego dominującą rolę w polityce Europy Środkowej, mając na uwadze, że również u nas istotność tej roli usunęła na drugi plan jego dzieło filozoficzne. Jeśli jednak uniwersytet w Strasburgu, a później Sorbona przyznały mu doktoraty *honoris causa*, to z pewnością dlatego, że chciały uhonorować zarówno męża stanu, jak i filozofa. Te same pobudki kierowały Institut international de sociologie, który zaproponował mu w 1920 roku stanowisko przewodniczącego. Wypowiadający się o nim liczni francuscy publicyści (Weiss, Eisenmann, Dominois, Chéradame, Rivet itp.) podziwiali go jednak przede wszystkim jako polityka i organizatora.

Żadnego z jego wielkich dzieł nie przełożono na język francuski. W czasie wojny ukazał się jedynie wykład *Les Slaves dans le monde*[1], wygłoszony przezeń na Sorbonie 22 lutego 1916 roku, a po wojnie szkic *Sur le bolchévisme*[2]. Niedawno opublikowano inną broszurę: *Les Slaves après la guerre*[3]. Ważniejszą pracę: *L'Europe nouvelle* [4], dotyczącą problemów, które przyniosła wojna światowa, wydrukowano, lecz nie wprowadzono jej do sprzedaży. Dzieła fundamentalne, w których Masaryk sformułował swoją myśl filozoficzną, nie zostały przetłumaczone na język francuski. Są to: *Der Selbstmord als soziale Massenerscheinung der Gegenwart* (1881), *Základové konkrétné logiky* (1885), trylogia poświęcona narodowi czechosłowackiemu, jego tradycjom i przeznaczeniu *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození* (1895), *Karel Havlíček* (1896) oraz *Jan Hus. Naše obrození a naše reformace* (1899). *Moderní člověk a náboženství* i *Rukověť sociologie* nie zostały jeszcze zebrane w zwartych tomach; mimo swego znaczenia są dostępne jedynie jako artykuły w czasopismach. W *Otázka sociální*

[1] Masaryk wygłosił swój wykład w Instytucie Studiów Słowiańskich 22 lutego 1916 roku. Por. T.G. Masaryk: *Les Slaves dans le monde*. „La Nation Tchèque" 1916, r. 1, č. 22, s. 343–349.

[2] Por. T.G. Masaryk: *Sur le bolchévisme*. Sonor, Genève 1921 (przyp. tłum.).

[3] T.G. Masaryk: *Les Slaves après la guerre*. Orbis, Prague 1923 (przyp. tłum.).

[4] Por. T.G. Masaryk: *L'Europe nouvelle*. Trad. A. Soubigou. Imprimerie Slave, Paris 1918.

Masaryk poddaje marksizm i socjalizm krytyce filozoficznej i socjologicznej, w *Ideály humanitní* streszcza zasady swojej etyki, wreszcie w *Rusko a Evropa*, najobszerniejszej z prac, analizuje rosyjskie teorie z obszaru filozofii dziejów i religii oraz wykłada swoją koncepcję duchowych relacji między Zachodem i Wschodem.

Te trzy rozprawy przetłumaczono na język niemiecki, pierwszą także na rosyjski, ostatnią – na angielski i włoski. *Der Selbstmord als soziale Massenerscheinung der Gegenwart* powstało w języku niemieckim[5]. *Základové konkrétné logiky* najpierw została napisana w języku czeskim, jednak wydanie niemieckie jest wersją rozszerzoną[6].

Wśród studiów na temat Masaryka opublikowanych w języku francuskim wskażmy broszurę Jana Herbena (przetłumaczoną w 1919 roku)[7], artykuł Charlesa Saroléa („Le Flambeau. Revue belge des questions politiques et littéraires", czerwiec 1921)[8] oraz pracę prof. Arnošta I. Bláhy na temat „czeskiej socjologii współczesnej", w której oczywiście poświęca Masarykowi wiele miejsca („Revue internationales de sociologie", 1921)[9]. To – jak widać – niewiele, i można powiedzieć, że filozofia Masaryka aż do dziś pozostaje nieznana ogromnej większości Francuzów, podczas gdy w Niemczech jest on cytowany w kilku podręcznikach, przez różnych autorów[10].

Z okazji stulecia urodzin Ernesta Renana redakcja „Revue française de la Prague" zwróciła się do mnie z prośbą o przygotowanie studium relacji między Masarykiem i wybitnym francuskim myślicielem. Lecz by trafnie opisać te relacje, wcześniej trzeba poddać analizie wpływ, jaki na Masaryka wywarł Auguste Comte. Co więcej, zbliża się trzecie stulecie urodzin Pascala, a wiemy, że autor *Myśli* zainspirował czeskiego myśliciela, który poświęcił mu jedną z pierwszych prac[11]. Przyszedł mi więc do głowy pomysł, by napisać ogólny szkic o Masaryku i myśli francuskiej, do którego niniejsze strony stanowią rodzaj wprowadzenia. Mam nadzieję, że nie będę musiał

---

[5] Por. T.G. Masaryk: *Der Selbstmord als soziale Massenerscheinung der Gegenwart*. Carl Konegen, Wien 1881 (przyp. tłum.).

[6] Por. T.G. Masaryk: *Základové konkrétné logiky*. Bursík a Kohout, Praha 1885; Idem: *Versuch einer concreten Logik*. Carl Konegen, Wien 1887 (przyp. tłum.).

[7] Por. J. Herben: *Le premier président de la République Tchéco-Slovaque, T.G. Masaryk*. Trad. E. Bestaux. Comité de propagande du Bureau des étrangers, Prague 1919 (przyp. tłum.).

[8] Por. Ch. Saroléa: *Le président Masaryk*. „Le Flambeau. Revue belge des questions politiques et littéraires" 1921, t. 2, s. 145–158 (przyp. tłum.).

[9] Por. I.A. Bláha: *La sociologie tchèque contemporaine*. „Revue internationales de sociologie" 1921, t. 29, n° 5–6, s. 225–248 (przyp. tłum.).

[10] Por. np. F. Koliš: *Masaryks Weltanschauung*. „Die Tat" 1921, Jg. XII, s. 598–606.

[11] Por. T.G. Masaryk: *Blaise Pascal, jeho život a filosofie*. J. Otto, Praha 1883 (przyp. tłum.).

zbytnio żałować swojej pewności siebie i że uda mi się zrealizować zadanie tak pożyteczne dla intelektualnego zbliżenia dwóch krajów, których myśliciele – co potwierdza przykład Masaryka – dobrze potrafią się porozumieć.

Masaryka uważa się raczej za anglofila niż za frankofila, bardziej zdystansowanego od myśli francuskiej. Sam Masaryk w *La nouvelle Europe* pisze, że wiele zaczerpnął ze wszystkich kultur świata, najwięcej uwagi poświęcając kulturze anglosaskiej. Niemniej jednak podkreślmy, że pierwszym poznanym przezeń już w college'u językiem obcym był francuski i że wcześnie zaznajomił się z pisarzami i filozofami francuskimi. Zacytujmy jego własne słowa:

> Od czasów młodości starałem się poznać to, co każdy naród wytworzył w porządku kultury, to, co nadal tworzy; nie ograniczałem się do literatury klasycznej: nie mniej interesowały mnie współczesne cywilizacje. Prowadziłem badania w szkołach niemieckich, czytałem dużo i starannie dzieła geniuszy, jak Lessing, Goethe itp… W tym samym czasie zagłębiłem się w świat francuski i anglosaski: filozofie francuska i angielska były – po filozofii klasycznej, przede wszystkim platońskiej – moimi nauczycielkami. Dopiero później dotarłem do ducha filozofii niemieckiej, a zwłaszcza do idei kantowskich[12].
>
> Wśród Słowian wiele zawdzięczam pisarzom rosyjskim i polskim oraz jugosłowiańskim. Włosi i Skandynawowie także rozwinęli moją wiedzę i poszerzyli moje horyzonty[13].
>
> Przez całe życie byłem pilnym i gorliwym czytelnikiem, a także sumiennym obserwatorem aktualnych wydarzeń. Gdybym miał powiedzieć, którą kulturę oceniam najwyżej, odpowiedziałbym: anglo-amerykańską. Po pobycie w Anglii podczas wojny i po niezwykle obiektywnych obserwacjach angielskiego życia przekonałem się, że Anglicy jako naród w najwyższym stopniu zbliżają się do ideałów ludzkości. Nie chcę jednak powiedzieć, że to cywilizacje angielska i amerykańska są mi najdroższe: to już inna kwestia. Widzę jasno i czuję, czego nam Słowianom brakuje, lecz kocham zarówno wady, jak i zalety Słowian. Zawsze przyciągała mnie też Francja i jej natura, lecz wielokrotnie ją krytykowałem, tak jak wielokrotnie wytykałem naszemu narodowi jego wady i niedociągnięcia[14].
>
> Co się tyczy ducha niemieckiego, to zawsze miałem dlań szacunek, rzadko jednak się z nim zgadzałem. Nie stanowi dla mnie inspiracji[15].

[12] T.G. Masaryk: *L'Europe nouvelle…*, s. 141.
[13] Ibidem.
[14] Ibidem, s. 142.
[15] Ibidem.

Wpływ żony Amerykanki[16] sprawił, że Masaryk zwrócił się raczej ku kulturze anglosaskiej. Odnotujmy ponadto, że odbywał studia i podróże w Austrii i w Niemczech, w Anglii, w Ameryce i we Włoszech, lecz nie we Francji. To jako student, a przede wszystkim jako profesor, poznał więc klasyczną filozofię francuską i nigdy nie przestał interesować się ideami rozwijanymi we Francji. Nie wystarczały mu jednak szkolne doktryny. Dla Masaryka – i to stanowi jedną z charakterystycznych cech jego myśli – filozofia tkwi także w zdarzeniach politycznych i społecznych, w różnych przejawach życia narodu: w literaturze, sztuce itp. To on zapoczątkował w Czechach (*en Bohême*) ten rodzaj krytyki, który można nazwać filozoficzną, oceniającą dzieła literackie wedle zawartej w nich filozofii. Prowadząc uniwersyteckie kursy historii filozofii i filozofii praktycznej, często mówił więc o wielkich myślicielach i arcydziełach literackich Francji. Socjolog i analityk współczesnej duszy, wraz z przewodnikami wskazującymi mu metodę i sposób działania, odnajdywał w filozofii i literaturze francuskiej bogaty przedmiot badań. Bardzo szybko dostrzegł, że zwłaszcza socjologia, jako nauka pozytywna o strukturze i ewolucji ludzkich społeczności, miała swój początek we Francji: studiował Rousseau, Turgota, Condorceta, a zwłaszcza Comte'a. Tak mocno związał się z tym ostatnim, w tak dużym stopniu przejął jego pozytywizm, jego klasyfikację nauk, jego analizy nowoczesnych społeczeństw, a w głównej mierze jego zmysł socjologa, że klasyfikuje się go u nas, a przede wszystkim w Niemczech, jako pozytywistę. Jak jednak zobaczymy później, z tym stwierdzeniem można polemizować.

Pierwszy publiczny wykład wygłoszony przez Masaryka w Pradze poza uniwersytetem dotyczył Pascala (1882) i został opublikowany w pracy pod tytułem *Blaise Pascal, jeho život a filosofie*. Jego pierwsze recenzje literackie były poświęcone książce Funck-Brentany (*La Civilisation et ses lois*) i dziełom Renana[17]. We wszystkich swoich pismach przywoływał nieustannie wielkie nazwiska myśli francuskiej: Montaigne'a, Descartes'a, Voltaire'a, Monteskiusza, Rousseau, Diderota… Rewolucja francuska to dlań jutrzenka nowego świata: nigdy nie znudzi mu się ani nawiązywanie do niej, ani cytowanie jej bohaterów: Mirabeau, Robespierre'a itp. Gdy bada socjalizm i rewolucję, demokrację, syndykalizm oraz anarchizm, to wciąż powraca do

---

[16] Charlotte Garrigue-Masaryk (1850–1923) – amerykańskiego pochodzenia czeska działaczka feministyczna, publicystka i tłumaczka (przyp. tłum.).

[17] Por. T.G. Masaryk: *Ernest Renan o národnosti*. „Sborník historický" 1883, sv. 1, s. 36–42; Idem: *Ernest Renan o židovství jako plemenu a náboženství*. „Sborník historický" 1883, sv. 2, s. 121–127; Idem: *Ernest Renan o vědě a islamismu*. „Sborník historický" 1883, sv. 4, s. 288–289; Idem: *E. Renan: Souvenirs d'Enfance et de Jeunesse. Calmann Lévy, Paris 1883*. „Athenaeum" 1883/1884, r. 2, č. 1, s. 17; Idem: *Zákony osvěty a budoucnost Slovanstva*. „Moravská Orlice" 1877, č. 156–163, s. l–2 (przyp. tłum.).

francuskich prekursorów marksizmu: Saint-Simona, Blanquiego, Louisa Blanca, Proudhona… I jeszcze kilka nazwisk świadczących o długiej zażyłości z myślą francuską: Madame de Staël i Napoleon, Joseph de Maistre i Guizot, Lamennais, Gobineau, Taine i Littré, Fouillé, Guyau, Tarde, Durkheim itp.

Lecz przeczytajcie jego finezyjne eseje na temat współczesnej duszy i religii, będące ukoronowaniem jego filozoficznej myśli: odnajdziecie w nich znaczące fragmenty – analizy dzieła Musseta, Burgeta, Comte'a. Koncepcja życia i sztuki według Zoli stanowi w nich przedmiot pogłębionego badania i zdecydowanego sprzeciwu. Musset uosabia w jego oczach kulturę francuską i katolicką, podczas gdy Byron to wcielenie tradycji angielskiej, Goethe protestanckiej, a Dostojewski prawosławnej Rosji.

Masaryk nie pomija niczego, co w literaturze francuskiej nowe. Ruch nazywany *France nouvelle* interesuje go ze względu na kwestie filozoficzne i polityczne. Jego uwagę przyciągają szczególnie Romain Rolland, André Suarès i Charles Péguy.

Bez wątpienia w kolejnych esejach nie będę analizował wszystkich wskazanych relacji łączących Masaryka z myślą francuską, ograniczę się do myślicieli i do idei, które wywarły na nim największe wrażenie i które najdłużej stanowiły przedmiot jego rozważań.

Kolejny esej poświęcę Auguste'owi Comte'owi, jako że dzieło twórcy pozytywizmu odegrało tak dużą rolę w biografii intelektualnej Masaryka, że można je uznać za źródło jego filozofii[18].

Z języka francuskiego przełożyła Marta Ples-Bęben

Marta Ples-Bęben
Uniwersytet Śląski w Katowicach
https://orcid.org/0000-0003-4281-9957

[18] Por. V.K. Škrach: *Masaryk a positivism*. „Služba" 1922, r., 3, č. 5, s. 106–108, 120–123, 148–153 (przyp. tłum.).

Bibliografia[19]

Bláha I.A.: *La sociologie tchèque contemporaine*. „Revue internationales de sociologie" 1921, t. 29, n° 5–6, s. 225–248.
Herben J.: *Le premier président de la République Tchéco-Slovaque, T.G. Masaryk*. Trad. E. Bestaux. Comité de propagande du Bureau des étrangers, Prague 1919.
Koliš F.: *Masaryks Weltanschauung*. „Die Tat" 1921, Jg. XII, s. 598–606.
Masaryk T.G.: *Blaise Pascal, jeho život a filosofie*. J. Otto, Praha 1883.
Masaryk T.G.: *E. Renan: Souvenirs d'Enfance et de Jeunesse. Calmann Lévy, Paris 1883*. „Athenaeum" 1883/1884, r. 2, č. 1, s. 17.
Masaryk T.G.: *Ernest Renan o národnosti*. „Sborník historický" 1883, sv. 1, s. 36–42.
Masaryk T.G.: *Ernest Renan o vědě a islamismu*. „Sborník historický" 1883, sv. 4, s. 288–289.
Masaryk T.G.: *Ernest Renan o židovství jako plemenu a náboženství*. „Sborník historický" 1883, sv. 2, s. 121–127.
Masaryk T.G.: *L'Europe nouvelle*. Trad. A. Soubigou. Imprimerie Slave, Paris 1918.
Masaryk T.G.: *Der Selbstmord als soziale Massenerscheinung der Gegenwart*. Carl Konegen, Wien 1881.
Masaryk T.G.: *Les Slaves après la guerre*. Orbis, Prague 1923.
Masaryk T.G.: *Les Slaves dans le monde*. „La Nation Tchèque" 1916, r. 1, č. 22, s. 343–349.
Masaryk T.G.: *Sur le bolchévisme*. Sonor, Genève 1921.
Masaryk T.G.: *Versuch einer concreten Logik*. Carl Konegen, Wien 1887.
Masaryk T.G.: *Základové konkrétné logiky*. Bursík a Kohout, Praha 1885.
Masaryk T.G.: *Zákony osvěty a budoucnost Slovanstva*. „Moravská Orlice" 1877, č. 156–163, s. 1–2.
Saroléa Ch.: *Le président Masaryk*. „Le Flambeau. Revue belge des questions politiques et littéraires" 1921, t. 2, s. 145–158.
Škrach V.K.: *Masaryk a positivism*. „Služba" 1922, r., 3, č. 5, s. 106–108, 120–123, 148–153.

Vasil Kaprálek Škrach (1891–1943) – czeski filozof, socjolog, archiwista, tłumacz i publicysta, a także wieloletni współpracownik i osobisty sekretarz Tomáša Garrigue Masaryka. Studiował filozofię i filologię klasyczną na Uniwersytecie Karola w Pradze, gdzie pozostawał pod silnym wpływem Masaryka, którego koncepcje określiły jego dalszą drogę intelektualną. Po zakończeniu studiów w 1919 roku objął funkcję naukowego sekretarza Masaryka. W swoich pracach zajmował się historią myśli społecznej, filozofią polityki, problematyką demokracji, wychowania

[19] Na bibliografię składają się pozycje przywoływane przez tłumaczkę.

obywatelskiego oraz krytyką totalitaryzmów. Po 1939 roku zaangażował się w działalność konspiracyjną przeciwko okupacji niemieckiej, za co został aresztowany przez Gestapo i w 1943 roku stracony w Berlinie-Plötzensee. Do jego najważniejszych prac należą m.in.: *Velicí mužové: T. G. Masaryk* (1926), *Vůdce generací* (1930–1931), *Aforismy* oraz *Z tradice našeho dějinného myšlení* (1938).

Marta Ples-Bęben (tłumaczka) – doktorka filozofii, profesorka Uczelni w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Interesuje się filozofią wyobraźni, zwłaszcza w ujęciu Gastona Bachelarda i jego kontynuatorów. Bada znaczenie obrazów, wyobrażeń i imaginariów w kulturze i w poznaniu naukowym. Autorka i tłumaczka publikacji poświęconych francuskiej filozofii współczesnej oraz recepcji fenomenologii w Polsce. Członkini Association Internationale Gaston Bachelard oraz Towarzystwa Bachelardowskiego „Mythopoeia".